

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וַפְרָעָה חֵלֶם וְהָיָה עֹמֵד עַל הַיָּאָר" (בראשית מ"א)

פרשת מקץ לעולם תחול בשבת חנוכה. פירושים רבים נכתבו על הקשר בין הפרשה לחנוכה. אנו נלך בכיוון מעט שונה, בעקבות המדרש שלפנינו.

פרשת מקץ מפגישה אותנו עם 'מלכות מצרים', המלכות הראשונה איתה מתמודד עם ישראל. (זאת אם לא נחשיב את עשו). מצד שני היא מבשרת לנו על 'קץ' כלשהו. מה יהיה בסוף - בקץ - כפי שרצה יעקב לבשר לבניו בפרשת ויחי מה יהיה באחרית הימים - 'ביקש לגלות להם את הקץ'.

עד שיבוא ה'קץ' עם ישראל עתיד עוד לפגוש מלכויות רבות, בניהם גם את מלכות יוון, שאת הניצחון עליה אנו חוגגים בימים אלו. זהו הבסיס למדרש הקצר שנלמד השבת.

בראשית רבה פרשה פ"ט

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים. (איוב כח) 'קָץ שָׁם לַחֲשָׁךְ' וְזָמַן נִתֵּן לְעוֹלָם, כְּמָה שְׁנַיִם יַעֲשֶׂה בְּאַפִּילָה. וּמֵאֵי טַעַם קָץ שָׁם לַחֲשָׁךְ? שֶׁכֵּל זָמַן שִׁיְצַר הָרַע בְּעוֹלָם 'אוֹפֵל וְצַלְמוֹת' בְּעוֹלָם דְּכַתִּיב (שם) אֲבָן אוֹפֵל וְצַלְמוֹת. נַעֲקֹר יִצַר הָרַע מִן הָעוֹלָם – אֵין אוֹפֵל וְצַלְמוֹת בְּעוֹלָם.

דבר אחר: קץ שם לחשך זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום:

מה לשים לב בקריאת המדרש:

א. המדרש דורש את המילה 'קץ'. שכן, כדי שתהיה משמעות למילה קץ, צריך שיהיה זמן קצוב (שאף היא באה מן המילה 'קץ'). כמו 'מקץ שבע שנים תעשה שמיטה', 'מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חודש' וכדומה.

ב. אם כן השאלה כאן היא איזה זמן נקצב כאן מראש? והמדרש מביא שתי הבנות:

ג. הבנה ראשונה: הזמן שבו יהיה 'חושך' בעולם קצוב מראש. זאת חלק מתוכנית הבריאה. כאן נמצא רמז למלכות יוון, עליה נאמר 'חושך על פני תהום - זו מלכות יוון הרשעה שהחשיכה את ישראל בגזרותיה'. כפי שנלמד בהמשך.

ד. הבנה שנייה: הזמן שבו יוסף היה צריך להיות בבית האסורים, היה מתכוון מראש. בין אם היה שר המשקים זוכר או שוכח. כשהגיע הזמן, הקץ, חלם פרעה את חלומו.

לסיכום: אנו דנים כאן בשאלה מורכבת. זאת כיוון שעל פי המדרש, יש מקום ותוכנית מסודרת מראש להופעת 'החושך' בעולם בכלל, ולפעמים אף 'חושך פרטי' שמתרגש עלינו הוא חלק מתוכנית אלוהית קבועה מראש.

על פי המדרש שראינו, יש 'קץ לחושך', זמן מתוכנן מראש שבו החושך חייב להופיע בעולם. המהר"ל בחיבורו 'נר מצווה' לחנוכה מברר שיש עניין וחשיבות בהופעת 'ארבע המלכויות' בעולם. ארבע המלכויות הם: בבל, פרס-מדי, יוון ורומי. (מצרים לא מנויה בתוכם, כיוון שהיא במובן מסוים הכילה את כל הכוחות שעתידים להתפרץ בעולם. לכן עם ישראל 'נוצר' דווקא שם)

"והנה תמצא, כי בשעה שברא השם יתברך את עולמו רמז הכתוב אלו ד' מלכויות." (כפי שנאמר בבראשית רבה ב, ה:) 'רבי שמעון בן לקיש פתר קריא במלכויות, והארץ היתה תהו, זו מלכות בבל שנאמר (ירמיה, יד) ראיתי את הארץ והנה תהו. ובהו, זו מלכות מדי... וחשך, זו מלכות יוון שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. על פני תהום, זו מלכות הרשעה (אדום) שאין לה חקר כמו התהום...

...והנה תמצא כי בשעה שהשם יתברך ברא את עולמו סדר אלו ד' מלכויות, ואם כן יש לשאול, על מה זה ולמה זה סדר השם יתברך בעולמו שיהיו ד' מלכויות" (מהר"ל נר מצווה עמוד ז')

תמצית דבריו: המהר"ל מציין שארבעת המלכויות נרמזו עוד מתחילת הבריאה, עוד לפני שהן קמו בעולם. מתוך כך מסיק המהר"ל שלהתגלות המלכויות, כל אחת בתקופתה, הייתה סיבה. והשאלה: מדוע?

המלכויות יכולות לשלוט במציאות של העולם הזה

"וכל זמן שאלו ד' מלכויות מושלים בעולם אין כבוד השם יתברך נגלה בעולמו. לכך אלו ד' מלכויות מצד החסרון שיש בבריאה, שאי אפשר שיהיה נמצא הבריאה בשלימות הגמור רק כי יש בו חסרון. ואין החסרון הזה מצד השם יתברך אשר ברא הכל, רק מצד העולם הנבראים. ולרמוז על זה כתב: בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. והארץ היתה תהו ובהו וכו' כי הארץ היא התחתונים, לכך היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום, כל זה חסרון שהיה דבק ומצורף אל דבר אחר. וכל אלו שמות תהו ובהו, שלא היה הבריאה בשלימות ומורה על החסרון הדבק בבריאה" (מהר"ל נר מצווה עמוד ז')

תמצית דבריו: העולם הזה נקרא – 'ארץ'. הארץ מבטאת את העולם שאיננו מושלם, עולם שצריך תיקון. המהר"ל מדגיש שהחיסרון בעולם לא נובע מכך שהקב"ה ברא עולם פגום, מתוך חסרון בקב"ה. שהרי 'כל מה שברא הקב"ה לכבודו ברא'. אלא כיוון שהקב"ה ברא עולם שבו הנבראים אינם שלמים, יוצא מכך שלארבעת המלכויות יש מקום בעולם כזה (!), כיוון שהעולם איננו שלם.

המספר ארבע מרמז על פירוד שיוצא מתוך הדבר המרכזי

"לכך המלכויות ראוי שיהיו ד', כי המלכויות הם היציאה מכבודו יתברך, והוא יתברך אחד, והאמצעי הוא מתיחס אל אחד כאשר האמצעי בפרט הוא אחד. ולכך בית המקדש וירושלים שהם אחד בלבד, והם באמצע העולם (יומא נד, ב, מדרש תנחומא פ' קדושים) כי האמצעי הוא מסוגל להם. וכן ישראל שהם עם אחד, מסוגל להם הארץ שהוא אחד בלבד לפי שהוא באמצע העולם. כלל הדבר, דבר שהוא אחד מסוגל לו האמצעי, והיוצא מן האחד הוא מתיחס לד' כנגד ד' רוחות שיש בהם יציאה מן האמצע. ולכך המלכויות הם ד', כנגד ד' רוחות היוצאים מן האמצעי" (נר מצווה עמוד ז')

תמצית דבריו: הדבר שנמצא ב'אמצע' מבטא את השלמות - המרכז. לעומתו המושג 'ארבע' מבטא את היציאה והפירוד מתוך מה שנמצא באמצע. או בלשון אחרת: כדי שיהיה דבר באמצע, צריך שיהיו גם דברים בצדדים.

תפקיד עם ישראל:

"ואלו ארבע מלכיות שנחלו המלכות מן ישראל הם מבטלים כבודו יתברך בעולם הזה התחתון. כי אף ימצא בהם דבר מה שנותנים כבוד לשמו יתברך כמו שיתבאר, הלא לא מעוקצם ולא מדובשם השם יתברך חפץ, כי עיקר כבודו מה שהוא יתברך אחד בעולמו ואין זולתו, דבר זה ממעטים האומות. ולא נבראו לזה רק ישראל שהם עם אחד כמו שרמז הכתוב: (ישעיה מג, כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (שם)

תמצית דבריו: במלכויות יש גם צד טוב וחיובי. ולפעמים הם אף 'נותנים כבוד לשמו'. אך היינו יכולים לומר: 'לא מדובשך ולא מעוקצך'. אף שנכון הדבר שלארבעת המלכויות יש תפקיד בעולם, עליו נלמד בהמשך, אנו מעדיפים לוותר עליהם.

אך כל עוד הם כאן תפקידנו להפיץ את אחדות ה' בעולם. אחדות מתפרשת לא רק כאחד ואין שני לו, אלא 'אחד' כמלכות העיקרית ולא להיגרר אחר ה'טוב' שמציעים המלכויות האחרות.

ומתוך כך - לעתיד לבוא:

"אבל ד' מלכיות מבטלים אחדותו בעולם, כאשר לוקחים הממשלה מישראל שהם מעידים על אחדותו יתברך. ולכך בסוף ד' מלכיות כאשר תחזור המלכות לישראל כתיב: (עובדיה א, כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו והיתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"

כאשר תבטל גם המלכות האחרונה, אז מלכות ה' תהיה שלמה, ללא כל פירוד, ויהיה ברור לכל שה' אחד ושמו אחד.

לסיכום: מבריא העולם הזה תכנן הקב"ה להביא עלינו ארבע מלכויות. למלכויות תפקיד (חיובי) בעולם, (על יוון נרחיב בהמשך), ואף לנו תפקיד - להפיץ שה' אחד ושמו אחד.

לעתיד לבוא ב'כל הארץ' ידעו שה' אחד. בניגוד ל'כל הארץ', ישנו מקום אחד שכבר עכשיו מבטא את אחדות ה' בעולם - ירושלים ובית המקדש שנמצאים במרכז העולם.

לכל אחד ממלכויות העולם ישנו כוח אחר. כוח חזק ועוצמתי. לפעמים הוא מופיע בצורתו החיובית ולרוב בצד השלילי שלו. כך במדרש הבא:

"ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה הוא שמקלסת להקב"ה שנא' (עזרא א) כה אמר כורש מלך פרס ואת הארנבת זו יון כי מעלת גרה היא שמקלסת להקב"ה אלכסנדרוס מוקדן כד הוה חמי לר"ש הצדיק אומר ברוך ה' אלהי של שמעון הצדיק את החזיר זה אדום והוא גרה לא יגר שאינה מקלסת להקב"ה ולא דיינ שאינה מקלסת אלא מחרפת ומגדפת ואומרת (תהלים עג) מי לי בשמים.

דבר אחר: את הגמל זו בבל כי מעלה גרה היא שמגדלת את דניאל שנאמר (דניאל ב) ודניאל בתרע מלכא ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה היא שמגדלת את מרדכי שנא' (אסתר ב) ומרדכי יושב בשער המלך ואת הארנבת זו יון כי מעלה גרה היא שמגדלת הצדיקים אלכסנדרוס כד הוה חמי לשמעון הצדיק הוה קאים על רגליה אמרין ליה מינאי מן קדם יהודאי את קאים אמר להם בשעה שאני יוצא למלחמה דמותו אני רואה ונוצח ואת החזיר זו אדום והוא גרה לא יגר ושאינה מגדלת הצדיקים ולא די שאינה מגדלת אלא שהורגת אותם"

המדרש מקביל בין בעלי החיים שיש להם סימני טהרה וסימני טומאה, לבין אומות העולם שאף בהם יש צד טוב 'שמקלסים את הקב"ה' ו'מגדלים צדיקים'. מצד שני הם החריבו את מקדשינו והשכיחו את תורנו.

המהר"ל מדגיש את הצד והכוח בכל אומה. זאת על פי בעלי החיים שראה דניאל בחלומו. (דניאל ז')

"בבל: כאריה... הוא כנגד החלק הנפשי שבאדם שהוא כח מושל... והיה מלכות השני מלכות מדי, והוא כח גופני באדם כח פחות מהראשון. ולכך אמר דניאל על מלכות זה: 'דמיה לדב'... כי ענין מלכות השניה שהיה חפץ ורוצה לבלוע הכל: והמלכות שאחריו, מלכות יוון, ראה אותו דניאל כנמר, מפני כי מלכות זה הוא כנגד חלק הג' שבאדם. כי חלק הג' הוא השכל, שהמלכות הזו היה בו החכמה והתבונה. ...כי כל עניין המלכות זה שהיו מבקשים החכמה, וכמו שהוא מבואר מן היוונים... ולכך היו נותנים דעתם על התורה ולבטל אותה מישראל, כי לא היו רוצים שתהיה החכמה... וזה שראה דניאל מלכות השלישי הזה שהוא דומה לנמר, כי זאת החיה היא עז ביותר, וכמו שאמרו: (אבות פרק ה, משנה כ) הוי עז כנמר. וזאת המידה היא שייכת אל אשר הוא מוכן אל החכמה, כמו שאמרו ז"ל: (אבות פרק ב, משנה ה) ולא הביישן למד... וכך היה כל עניין מלכות שלישית, לבטל מישראל מעלת התורה האלקית וכל דבר אלוקי:

ועוד ראה דניאל חיה רביעית, והיא משניה מן כל חיותא (דניאל ז, ז), וזו מלכות אדום. וכבר אמרנו, כי דבר זה נגד מה שהאדם כלול מן אלו ג' דברים שהם: כוח גופני שיש באדם, ויש כח נפשי, ויש לאדם כח שכלי. ואין אלו כוחות מחולקות, .. אבל יש באדם כח משותף לכל אלו ג' חלקים ביחד, ואין כאן מקום זה לבאר.... ולכך ראה דניאל חיה ד' משונה מכל החיות, מפני כי חיה רביעית יש בה של אלו ג' כוחות, והיא כולל כל ג'. וכמו ששרפה בית אלקינו והשחיתו אותו, ואין זה רק השחתה שאין יותר על זה. ואף כי המלכות הראשון גם כן שרפה בית אלקינו, דבר זה מפני שהיו רוצים לכבוש את ישראל תחת ידיהם. ולא היה זה משום השחתה, רק בשביל כי המלכות הזאת רוצה שיהיה מתנשא על הכל, כמו שבארנו למעלה, ולפיכך היו כובשים ישראל. ומפני שהיו רוצים בכבוש גמורה, היו כובשים ושורפים את הכול. אבל מלכות הרביעית שכבר היו תחת ידיהם מקודם, ועם כי מרדו בהם בדבר קטון כמו שידוע, מכל מקום בודאי היו תחת ידיהם ורשותם. ולא היה דבר זה רק להשחיתם, ומצאו עילה להשחית אותם:"

ראינו שבכל מלכות כוח אחר. כוחות אלו משולים גם לטבעיים והכוחות שקיימים בכל אדם. בבל: כוח המלכות. ובאדם הכוח הנפשי. פרס ומדי: הכוח הגופני/ הבהמי. ובאדם הגוף והתאווה.

יוון. כוח החכמה. ובאדם השכל. אדום – מסמלת את שלושת הכוחות המשולבים יחד. אך היא משתמשת בכוחות אלו להשחית. כוח ההשחיתה וההרס. גם ללא סיבה. כאשר יש התנגדות לעם ישראל ולמלכות ה' בעולם, הקב"ה שולח כוח בעוצמה השווה בגדולתה לעם ישראל. כוחם של יוון הוא כוח החכמה. 'יפת אלוקים ליפת'. זוהי המתנה והעוצמה שנתן להם הקב"ה. לכן דווקא בתורה ובחכמה הם נאבקו בעם ישראל. 'להשכיחם תורתך'. כנגד זה היה צריך עם ישראל להתמודד.

"והתבאר, כי מלכות יוון הוא מוכן להתנגד לישראל במה שיש להם תורה ומצות אלקי'. כי אל מלכות זו שייך לה החכמה שהיא שכל האדם בלבד, לא השכל האלקי הנבדל, אשר היא התורה האלקית שהיא השכל הנבדל האלקי לגמרי. וכן אל בית המקדש. שיש לו מעלה אלקית קדושה, הם מתנגדים ביותר לה, המלכות הזאת. כי התורה ובית המקדש הם שתי מדרגות זו על זו, כמו שבכל מקום שנים אלו יחד:יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקינו בתורתך. ולכך היו מתנגדים אל המצות התורה ולבית המקדש בפרט, ולכך הנס שנעשה להם היה בנרות של בית המקדש כי נר מצוה ותורה אור וכו':"

אנשי התורה בעם ישראל הם הכוהנים. 'יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל'. זאת מתוך המקדש – 'כי מציון תצא תורה'. מתוך כך מבאר המהר"ל כיצד הצליחו היוונים להתגבר על עם ישראל.

"כי עיקר רשעת היונים שטימאו את ההיכל... ונתן כח ביד חשמונאי שהם כהנים עובדי השם בהיכל... כי היונים היו מטמאים את ההיכל שכך כח יוון מיוחד להתגבר על ההיכל יותר מכל האומות, וסימן לדבר היכל עולה למספרו ס"ה ויוון מספרו ס"ז להורות כי יש למלכות יוון כח גובר על ההיכל. ולא נשאר רק פך אחר קטון שהיה מונח בחותם של כהן גדול. כי כהן גדול יש לו קדושה על קדושה, כי כהן גדול נכנס לפני ולפנים הקדשים, וזה קדושה על קדושה, ומצד זה אין ליונים כח על ההיכל. ובשביל מעלה זאת, שהיא קודש הקדשים, לא היו יכולים לשלוט יוון באותו פך קטון שהיה בחותמו ובהסתר של כהן גדול"

המהר"ל מבאר את עומק המאבק והניצחון. בכל הפעמים בהם מוזכרים היוונים במקדש מוזכר ה'היכל'. 'טמאו כל שמנים בהיכל', כשנכנסו יוונים להיכל וכדומה. זאת כיוון שהגימטרייה של היכל (=65) קטנה מהגימטרייה של יוון (=66). כוח חכמת של היוונים התגבר כביכול אפילו על כוחם של נושאי התורה הכוהנים העובדים במקדש.

לכן המאבק ביוונים היה דווקא על ידי כוהנים, (שרק הם מותרים בכניסה להיכל). אך מה שהכריע את כף לבסוף הוא כוחו של הכהן הגדול. 'פך חתום בחותם הכהן הגדול', וכן 'בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול'. הכהן הגדול הוא היחיד שמותר להגיע לקודש הקדשים, למקום שהוא יותר קדוש מן ההיכל. מול כוחם של היוונים היה צריך כוח מיוחד הגנוז בכהן הגדול.

חנוכה שמח ושבת שלום

מרדכי פרסוף